

Keim
Farby Mineralne Sp. z o.o.
ul. Fabryczna 20C
53-609 Wrocław
tel.: 71 750 00 51
www.keim.pl

Późnorenesansowy pałac Grudzińskich w Poddębicach. Historia, odkrycia, konserwacja

Złoty wiek Rzeczypospolitej, przypadający na XVI stulecie, przyniósł rozkwit architektury renesansowej. Magnateria wznosiła w tym czasie wspaniałe zamki, a bogatsza szlachta stawiała murowane dwory obronne. Jednym z najpiękniejszych w Polsce przykładów takiej rezydencji jest późnorenesansowy dwór w Poddębicach, wzniesiony przez Zygmunta Grudzińskiego w pierwszej poł. XVII w.

Elewacja frontowa – pałac w Poddębicach, stan po pracach konserwatorsko-remontowych, 2015 r.

Loggia pałacowa ściany południowej, stan po pracach konserwatorskich, 2015 r.

Dwór ma ciekawą asymetryczną bryłę, podporządkowaną funkcjonalności, bardzo różniącą się od symetrycznych założeń barokowych, które wkrótce potem pojawiły się w polskim krajobrazie. Renesansowy pałac Grudzińskich z Poddębic położony jest na terenie 3,5-hektarowego, dziewiętnastowiecznego parku. Całe założenie architektonicz-

ne nawiązuje stylem do małopolskich dworów renesansowych i można je porównać do willi włoskich tego samego okresu.

Budowę dworu w Poddębicach wszyscy badacze przedmiotu zgodnie wiążą z osobą Zygmunta Grudzińskiego, syna kasztelana krzywińskiego Janusza, datując rozpoczęcie budowy około roku 1610. Zakończenie prac jest bardziej dyskusyjne, zwyczajowo określane na rok 1632. Jednocześnie należy wspomnieć, iż przeprowadzone w 2011 r. badania archeologiczne dworu wskazały istnienie relikwów starszej budowli. Jest więc bardzo prawdopodobne, że w Poddębicach już w XV w. istniał dwór drewniany lub murowany.

Zasadniczy, renesansowy trzon dworu poddębickiego to trójkondygnacyjny, murowany na planie prostokąta budynek. Pałac jest orientowany. Dłuższe boki, 20,5 m, na osi wschód-zachód, krótsze, 13,2 m, północ-południe. Do ściany południowej korpusu dobudowana jest dwukondygnacyjna, otwarta loggia zwieńczona manierystycznym szczytem. W narożniku południowo-wschodnim tej elewacji dostawiona jest pięciokondygnacyjna wieża, w pierwszych dwóch kondygnacjach założona na planie kwadratu, wyżej ośmiokąta. W narożniku południowo-zachodnim dobudowana jest siedmioboczna kaplica, stykająca ze ścianą zachodnią dworu. Od strony północnej do korpusu renesansowego dostawione jest skrzydło poprzeczne, pochodzące z II poł. XIX w. Świadczy o tym akwarela K. Stronczyńskiego z około 1855 r., ukazująca dwór poddębicki jeszcze bez tych zabudowań.

Od lat 50. XX w. obiekt był wielokrotnie badany przez archeologów, architektów i konserwatorów. Duży wkład w poznanie historii obiektu dały badania konserwatorskie, wykonane w 2013 r. na potrzeby projektu rewitalizacji obiektu wraz z otoczeniem. Dzięki badaniom z dużym prawdopodobieństwem można było zrekonstruować wystrój renesansowej elewacji w postaci rytmicznego boniowania w technice sgraffitowej. Na pod-

Sklepienie kaplicy pałacowej, stan po pracach konserwatorskich, 2015 r.

stawie odkrywek określono wielkość, rytm, jak i przybliżoną kolorystykę boniowania. Badania ujawniły także wygląd dekoracji wokół pierwotnych otworów okiennych w postaci imitacji obramienia architektonicznego z motywem animalistycznym – delfiny. Dekoracja ścian i okien pierwotnego wystroju stanowi analogię do wystroju zamku w Działoszynie z przełomu XVI i XVII w. Loggia arkadowa pierwotnie nakryta była lekkim zadaszeniem, łuki opadały na zdwojone, toskańskie kolumny w układzie trzech arkad. Na drugiej kondygnacji, w centralnej części północnej ściany loggii, umieszczony jest portal kamienny, pierwotnie okalający wejście. Pomieszczenia parteru miały sklepienie kolebkowe z lunetami.

W drugiej fazie chronologicznej przebudowę dworu prowadził syn Zygmunta, Stefan Grudziński. Dobudowano w tym czasie manierystyczne szczyty, a kolumny loggii wmurowano w solidne filary arkad, będące podparciem dla sklepienia krzyżowego w typie lubelsko-kujańskim z dekoracją sztukatorską. W tym czasie, tj. w latach 40. XVII w., w narożu południowo-wschodnim została dobudowana ośmioboczna kaplica oraz wyższe kondygnacje wieży. Dokładnych szczegółów na temat wyglądu budowli dostarcza inwentarz spisany 3 lipca 1773 r.

Z końcem XVIII w. pieczę na dobrami poddębickimi przejęła Barbara Sanguszkowa. Dwór został przekształcony na elegancką rezydencję. Podwyższone zostały stropy parteru, zwiększono liczbę okien, poddasze uzyskało funkcję mieszkalną, zamurowano loggię, tworząc nowe pomieszczenie użytkowe.

Czwartą fazę chronologiczną stanowią zmiany wprowadzone przez rodzinę Zakrzewskich – w połowie XIX w i później. Powstało wówczas dekoracyjne wypełnienie gzymsu kordonowego, duże skrzydło od strony północnej oraz przybudówki od północno-wschodniej strony wieży (lata 1850–1873).

Wiek dwudziesty przyniósł gruntowną renowację pałacu w latach 50. Analizując da-

Fragment ściany wschodniej, zachowany motyw delfina z oryginalnej, XVII-wiecznej dekoracji sgraffitowej, stan po pracach konserwatorskich, 2015 r.

ne ze wspomnianego inwentarza (z 1773 r.) wyburzono ścianę zamykającą loggię ponownie ją otwierając, usunięto zbędne przybudówki, ale także zmieniono zadaszenie wieży zmieniając dach ostrosłupowy na cebulasty hełm (zresztą dość niezrozumiale).

Od kwietnia 2014 do maja 2015, w ramach rewitalizacji obiektu, przeprowadzono prace budowlane całości pałacu od piwnic po dachy wraz z niezbędnymi przebudowami oraz szeroki zakres prac konserwatorskich. Prace konserwatorsko-restauratorskie objęły wewnątrz: pomieszczenia parteru z polichromiami ściennymi i polichromowanym detalem sztukatorskim – trzy sale na parterze, dekorację sgraffitową ściany północnej korpusu obecnie wewnątrz budynku, nisze podokienne i konchy piecowe pomieszczeń I piętra oraz polichromie kaplicy pałacowej. W ramach elewacji wykonano konserwację: loggii pałacowej, dekoracji sgraffitowej ściany wschodniej XVII-wiecznego korpusu nawowego, herbu Wysogota Zakrzewskiego i zegara słonecznego na elewacji południowej oraz rekonstrukcję rzeźb Mickiewicza i Kościuszki.

W odniesieniu do sal na parterze zdecydowano o przywróceniu wystroju XIX-wiecznego. Stan zachowania polichromii był zły, a ich zasięg okazał się miejscami znacznie ograniczony. Miejscowo występowały jedynie reliktury malatur, jednak ze względu na powtarzalność motywów można było pokusić się o ich rekonstrukcję. Oryginalne tynki były zniszczone przez gęste nasieki, zatynkowania, wielokrotne przemalowania i przeprucia pod kable instalacyjne, prowadzone w nieodpowiednich miejscach. Do wykonania napraw podłoża zastosowano, na wzór oryginału, lekkie zaprawy wapienne, wykorzystując gotowe zaprawy tynkarskie firmy KEIM – NHL-Kalkputz-Grob, NHL-Kalkputz-Fein oraz szpachlówkę KEIM Dolomitspachtel. Zwierzałe partie tynków wzmocniono preparatem KEIM Silex-OH, a warstwy polichromii zabezpieczono KEIM Spezial-Fixativ. Przy uzupełnianiu ubytków warstw malarskich przyjęto zasadę: scalania kolorystycznego dużych ubytków metodą laserunkową w sposób mżący oraz graficznego punktowania zachowanych polichromii kropką z podmalowaniem większych przetarć „aqua sporca”. Uzupełnienia wykonywa-

*Pomieszczenie nr 3,
parter pałacu, stan
przed konserwacją,
2014 r.*

*Pomieszczenie nr 3,
parter pałacu,
stan po pracach
konserwatorskich,
2015 r.*

*Pomieszczenie nr 2, foyer, parter pałacu, stan po pracach
konserwatorskich z wyburzoną ścianą wtórną i nową aranżacją
balustrady schodów do piwnicy, 2015 r.*

no etapowo, stosując stopniowe nasycanie rekonstruowanych i punktowanych partii aż do uzyskania właściwego efektu aranżacji wymalowań. Prace te wymagały dobrania materiałów malarskich dających możliwość uzyskania bardzo różnych efektów i swobody działań artystycznych. Najlepsze efekty uzyskano stosując materiały malarskie firmy KEIM, począwszy od farb kryjących KEIM Optil i strukturalnych KEIM Intact, poprzez farby laserunkowe KEIM Restauro-Lasur, czyste pigmenty płynne KEIM Farbkonzentrat i pigmenty proszkowe KEIM Decorfarbpulver w spoiwie KEIM Spezial-Fixativ. Odpowiednie materiały i technikę uzupełnień wybierano w zależności od rodzaju uszkodzeń i pożądanego efektu. We wnętrzach wykonano także konserwację oryginalnego fragmentu sgraffita z podkreśleniem odkrytego fragmentu klatki schodowej z czasu przebudowy pałacu przez Sanguszkową, konch piecowych z XIX-wieczną monochromią, nisz podokiennej z zachowaną dekoracją XVIII-wieczną oraz kaplicy pałacowej. Kaplica pałacowa przedstawiała inny zakres zniszczeń. Zakonserwowana w latach 70., poprzez nieszczelności w dachu uległa zalaniu. Prace konserwatorskie polegały na ustabilizowaniu spękań, zabiegach odgrzybiających, zabezpieczeniu malatur i ponownym scaleniu kolorystycznym pociemniałych plam. Jako ciekawostkę można podać, że wcześniejszą konserwację wykonano metodą graficzną – kropka/detal, kreska/tła – przy użyciu flamastrów w różnych kolorach!

*Pomieszczenie nr 2, foyer, parter pałacu, stan
przed konserwacją, 2014 r.*

Materiały KEIM dobrze sprawdziły się także przy uzupełnieniu ubytków tynków i detalu kamiennego (wapień pińczowski) loggii arkadowej. Problemem konserwatorskim było oddzielenie wtórnych nawarstwień od powłok chronologicznie najstarszych – warstw malarskich z udziałem ugrów i czerwieni żelazowej. Przy reperacji tynków również zastosowano lekkie zaprawy wapienne, a do scalania kolorystycznego detalu – farby laserunkowe. Płaskie powierzchnie jednorodnych tynków pomalowano farbą krzemianową KEIM Granital, podobnie jak całość elewacji pałacu. Rodzaj i kolor farby (dobierany indywidualnie do obiektu) został wytypowany i zaakceptowany przez komisję konserwatorską na podstawie licznych prób wykonanych *in situ*. Wnętrza poddane pracom budowlanym pomalowano farbami żelazo-krzemianowymi KEIM Optil.

Podczas rewitalizacji duże problemy sprawiła konserwacja ściany wschodniej z pierwotną dekoracją sgraffitową. Wtórne zatynkowanie oryginału mocnym tynkiem cementowym w dużym stopniu uszkodziło dekorację. Pierwotne tynki zostały oczyszczone z nawarstwień i ustabilizowane, niestety, miejsca z zachowaną i czytelną dekoracją okazały się nieliczne. Poddano je starannej konserwacji. W toku narad podjęto decyzję o rekonstrukcji pierwotnej dekoracji sgraffitowej w formie linearnego, malarskiego opracowania.

Konserwacji poddano także herb Wysogota wykonany w odlewie z zaprawy cementowej, oraz zegar słoneczny. Na podstawie archiwaliów wykonano rekonstrukcję rzeźb Mickiewicza i Kościuszki, ustawionych w niszach na elewacji.

Rewitalizacja pałacu trwała ponad rok – od kwietnia 2014 roku do maja 2015. Wykonana była w ramach zadania inwestycyjnego „Adaptacja budynku Domu Kultury i Sportu na potrzeby Domu Pracy Twórczej w ramach projektu Kraina bez barier w Poddębicach – Rewitalizacja zespołu pałacowo-parkowego oraz nabrzeża Neru” z finansów władz i instytucji lokalnych oraz przy dużym wsparciu pieniędzy unijnych. Zakresem rewitalizacji objęty był sam pałac (w całości) oraz otoczenie, gdzie powstał niepowtarzalny Ogród Zmysłów. Całość inwestycji jest przystosowana do użytkowania przez osoby niepełnosprawne, które mają być głównym użytkownikiem obiektu.

Generalnym wykonawcą prac było Przedsiębiorstwo Budowlane EKOINBUD Sp. z o.o., a prac konserwatorskich konsorcjum firm ARTNOVA Konserwacja Zabytków S.C. oraz VEN-ART Tomasz Ostaszewski.

Konserwatorzy składają podziękowania przedstawicielom Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Sieradzu,

Inspektorom Nadzoru, Dyrekcji pałacu, przedstawicielom Gminy Poddębice i Kierownikom budowy z firmy Ekoinbud za wspólną współpracę, wsparcie i zaangażowanie przy realizacji prac.

*Natalia Pawłowska
ARTNOVA KONSERWACJA ZABYTKÓW S.C.*

Fotografie: F. Idzikowski, M. Rzepecka

Bibliografia:

1. N. Pawłowska, M. Rzepecka, T. Ostaszewski, Dokumentacja powykonawcza prac konserwatorskich pałacu w Poddębicach, Łódź 2015
2. T. Ostaszewski, Badania konserwatorskie późnorenansowego pałacu w Poddębicach, Ksawerów 2012
3. L. Kajzer, Ze studiów nad dworem w Poddębicach, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica 2, 1982
4. Z. Ciekliński, Pałac Poddębicach. Zarys dziejów i obecna rekonstrukcja, Biuletyn Historii Sztuki, 1957, nr 3, str. 287-289
5. M. Kwiczała, K. Szczepkowska, Katalog Zabytków Sztuki, t. II, woj. łódzkie, zeszyt 4, powiat łęczycki, Warszawa 1953 red. W. Przybyszewski, Przeglądy, poglądy..., Spotkania z zabytkami, nr 7-8, 2010, str. 5-6.

Zbliżenie architektonicznego motywu z foyer.

Pomieszczenie nr 1, parter pałacu, stan po pracach konserwatorskich, 2015 r.